

insanca değerler eğitimi

bülent dilmaç

2. Baskı

Doç. Dr. Bülent Dilmaç

İNSANCA DEĞERLER EĞİTİMİ

ISBN 978-605-364-326-5

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2012, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

2. Baskı: Kasım 2012

Türkçe Redaksiyon: Seda Çelikkaya

Dizgi-Grafik Tasarım: Yakup Çiçek

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Ayrıntı Matbaası

(Ankara-0312-394 55 90)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 13987

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

E-ileti: pegem@pegem.net

TEŞEKKÜR

Yapılan her çalışma uzun zaman ve emek istemektedir. Elinizdeki çalışma uzun zamanda ve çabalarla oluşturulmuştur. Bu çalışmanın oluşmasında bana her zamanda destek veren insanlar beni asla yalnız bırakmamışlardır.

Kitabın oluşmasında ve yaşamımın her aşamasında desteğini gördüğüm, akademik hayatımın mimarı olan hocam Sn. Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Kitabın oluşmasında her zaman öneri ve desteğini aldığım, her geribildirimimi benim için büyük öneme sahip olan hocam merhum Sn. Prof. Dr. Muhsin HESAPÇIOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelme aşamamda benden destek ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen hocalarım Sn. Prof. Dr. Betül AYDIN'a, Sn. Prof. Dr. Ozana URAL'a, Sn. Prof. Dr. Sefer ADA'ya, bu çalışmaya başladığımdan itibaren yardımlarını gördüğüm Sn. Kaya GÜNATA'ya, Sn. Verda ÖZGEN'e, kitabın basım aşamasında bana cesaret veren Sn. Zeliha SELÇUKOĞLU'na, tashih aşamasında yardımlarını esirgemeyen Sn. Gökhan ARI'ya, eşim Sema ve biricik oğlum Mehmet Uzalpe ve burada ismini anmadığım değerli hocalarım ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu aşamaya gelmemde hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, beni bu günlere getiren anne-babama ve bana varlıklarıyla güç katan kardeşlerime teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ

SUNU

Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler eğitimin önemini daha da artırmıştır ve aileler çocukların iyi eğitim alması ve yenilikleri öğrenmeleri için imkânlarını seferber etmektedir, insanlar ancak eğitim yoluyla bilgisini ve genel kültürünü arttırır, yeteneklerini geliştirebilir. Çocuğun toplumun kabul ettiği ölçüler doğrultusunda eğitilmeleri, aile ile beraber okulun da görevidir. Bununla birlikte yeni yetişen bir insan için hangi davranışların doğru, hangi davranışların yanlış olduğu, bir insanın yaşamını hangi temel değerlere göre yönlendirmesi gerektiği, okul ders programlarında doğrudan ele alınan bir konu değildir. Okul, çocukların hangi ahlâki değerlere göre davranması gerektiği konusunu öğretmeyi unutmuş görünmektedir. Aileler de çocuklarının okul eğitimini önemseydiği kadar, onların kazanmaları gereken ahlâki tutum ve davranışları öğretmeyi önemsemiş görünmektedir. Kısaca ahlâk ilkelerinin öğretilmesinde aile de okul da diğer toplumsal kurumlar da üzerlerine düşeni yapmamışlardır.

Ahlâklı olma veya belirli ahlâk ilkelerine uygun olarak davranma öğretilir ve öğrenilebilir bir olgudur. Ahlâk ilkeleri genel ve evrensel ilkelerdir. Her toplum ve kültür için savunulabilir. Akıl temel kuralları ile çelişmez, temel insan hakları ile çelişmez ve dini kurullarla da örtüşür.

Eğitim alan bir insanın hangi insanî değerlere göre hayatını devam ettireceğini bilmesi onun en doğal hakkıdır. Hangi ülkü ve ideallere göre davranırsa çağdaş insanlık alemi ile bütünleşerek yaşayabilir? Örgün eğitim kurumlarının ilgilileri ve anne-babalar ahlâk eğitimini yeniden hatırlamak ve ele almak zorundadır. Ahlâki olgunluk kazandırmayan bir eğitim eksik insan yetiştirir. Eğitimin sonal amacı, çağdaş bilgi ve becerilerle donanmış ve ahlâklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.

Elinizdeki bu kitap, çocukların ahlâk eğitimi alanında kullanılacak az sayıdaki kitaplardan biridir. Yazarın titiz bir çalışma ile hazırladığı ve uyguladığı bu kitapta anne-baba ve öğretmenler için çocukların ahlâk eğitiminde kullanılacak oyunlar, eğitimsel etkinlikler ve hikâyeler bulunmaktadır.

Bu kitabın eğitim dünyasına yararlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU

İÇİNDEKİLER

Giriş

DEĞER OLGUSU	1
--------------------	---

1. Bölüm

İNSANÎ DEĞERLER EĞİTİM PROGRAMI	5
İnsani Değerler Eğitimi Programının Amaçları	6
İnsanî Değerler Eğitiminin Kazandırdığı Özellikler	7
İnsani Değerler Eğitiminin Kazandırdığı Beceriler	7
İnsanî Değerler Eğitiminin Kişisel Gelişime Katkıları	7
Değerler Eğitiminin Grupla Yapılmasının Yararları	8
İnsani Değerler Eğitiminde Kullanılan Yöntemler	9

2. Bölüm

İNSANÎ DEĞERLER EĞİTİMİ	11
Temel Değer: HAKİKAT	11
Temel Değer: SEVGİ	26
Temel Değer: İÇ HUZUR	42
Temel Değer: DOĞRU DAVRANIŞ	59
Temel Değer: ŞİDDETEN KAÇINMA	81
Uygulayıcıya Son Söz	97
EK 1	98
Ahlâki Olgunluk Ölçeği	98
KAYNAKÇA	101

Giriş

DEĞER OLGUSU

Değerler kavramsal olarak üzerinde çok durulan bir konu olmasına rağmen değer kavramının yeterince açıklığa kavuşturulduğunu söylemek zordur. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranıştan, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını kabul etmektedirler. Psikolojinin, sosyoloji ve antropoloji gibi değer kavramı ile yakından ilgili davranış bilimcilerince geliştirilen yöntemler ve ulaşılan sonuçlar bakımından değer kavramının üzerinde büyük ölçüde tutarlılık kazandığı görülmektedir. Bireylerin her davranışı dolaylı ya da dolaysız olarak değerler tarafından yönlendirilmektedirler (*Özgülven, 1994*).

Değer kavramlarına ilişkin literatürde çeşitli tanımlara yer verilmektedir. Bu tanımları kısaca gözden geçirelim.

Değer hükmü, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (*Güngör, 1996*).

Değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkiler; tutum ve davranışları belirleme, biçimlendirme ve yönlendirmede önemli rol oynarlar. Bireylerin önemli problemlerini ve o kişinin benimsedikleri değerler hakkında güvenilir bilgileri dikkate almadan anlamak, değerlendirmek ve yorumlamak zordur. Bireylerin, grupların ve çeşitli kültürlerin değerleri hakkında bilgi edinerek onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde önceden kestirebiliriz (*Başaran, 1992*).

Değer, bir inanç olması bakımından, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir. Fakat değer, inancın spesifik bir şekli olmak itibarıyla ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur. Şöyle ki bir değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder (*Güngör, 1993*).

DEĞERLER EĞİTİMİ

Globalleşme ve teknolojik değişimler yeni problemleri de beraberinde getirmekte fakat bunun yanında teknolojik olarak gelişmeler yaşamın uzamasını sağlamaktadır. Gelecekte de bireysel ya da toplumsal olarak, bizim için hayatın anlamının ne olacağı hakkında karar vermek zorundayız. Şuna değindiğimizde çok abartmış olmayız: İnsanlar kendi haklarında çok az bilgiye ve ipucuna sahip. İnsanlık nedir? Sorumluluklarımız nelerle sınırlıdır? Olayların ahlâki boyutu nedir? Bu problemler yaşam boyu her toplumda karşımıza çıkacaktır.

Bu aşamada karşımıza çıkacak olan odak noktada da değerler olacaktır. Fakat zamanla değerlerde değişim gösterecektir (*McPherson, 1995*). Bu değişiklikler doğrultusunda değer eğitiminde, ahlâk sisteminin gerekliliği, kişinin kavramları ve ahlâki kavramlarının geliştirilmesi değer eğitimi açısından önemli unsurlardır. Bu unsurların birbirleriyle ilgisiz olmamaları değer eğitimi açısından yararlılık gösterecektir (*Wright, 1993*).

Değerlerin öğrenilmesi aşamasında ise değerlerin öğrenilmesi daha ziyade rol öğrenmesi şeklinde bir sosyal öğrenmedir. Herkesin, toplumun içinde bir mevkii (kız, erkek, memur, tüccar, evli, dul, genç, vs.) ve bu mevki için toplumun uygun gördüğü roller vardır. Şu halde biz bulunduğumuz bir mevkide o mevkideki insanların neler yapması, neler düşünmesi, nelere kıymet vermesi vs. gerektiği hakkındaki bilgilere sahip oluruz. Bir erkek olarak cesaret, azim ve sebat, soğukkanlılık gibi vasıflar bizim değer verdiğimiz şeyler olur; bir genç kız iffetli kalmanın büyük bir değer olduğunu öğrenir, vs. Bu değerlerin arkalarında toplumun desteği buldukça değerler bizde kuvvetle yer eder fakat bu destek zayıflayınca değişmeye veya bozulmaya müsaittir (*Güngör, 1993*).

Değerlerin öğrenilmesi aşamasında öğretmenler:

- a) Model olmalı.
- b) Sınıf içinde ortak bir sosyal doku oluşturmalı.
- c) Her öğrenciye sorumluluk verip onların ahlâki gelişimlerine katkıda bulunmalı.
- d) Cesaretlendirerek veya cezalandırarak değerleri empoze etmeli.
- e) Öğrencilere karar verme olanağı tanımalı.
- f) Paylaşım fırsatı vermeli.
- g) Ortaklaşa çalışmaya teşvik etmeli.
- h) Tartışma ve paylaşma ortamları oluşturmalı (Tyree & Vence. 1997).
- i) Kendini bilme ile ilişkili olarak soru sordurmaya yönlendirmeli (*Goldbecker, 1976*).

1. BÖLÜM

İNSANÎ DEĞERLER EĞİTİM PROGRAMI

İnsanî Değerler Programı (*İDE*), bir çocuktaki en iyi tarafı ortaya çıkarmayı ve onun kişiliğini bütünüyle geliştirerek insanî mükemmelliğe erişmesini sağlamayı amaçlar. Aşağıda açıklanan beş değer, kendi başlarına çocuklarla kullanıldıklarında çok monoton ve soyut bir hale gelebilir. Bu yüzden, dürüstlük, umursama, paylaşma, mutluluk, sabır, cesaret, saygı, merhamet ve düşünceli davranma gibi, adına “*ilgili değerler*” dediğimiz diğer birçok değerle de bu beş değeri ilişkilendirmekteyiz.

İnsanî Değerler Eğitimi programının hedefi, çocuklarda doğuştan var olan nitelikleri, “*insanî mükemmelliğe erişmeleri*” ve insanın varoluşunun anlamını tamama erdirmeleri amacıyla ortaya çıkarmaktır.

İnsanî değerler nelerdir? İnsanî değerler, hayata bir değerlilik ve saygı katarlar. Hayatın dürüstlük, hoşgörü, iyilik, merhamet gibi güzel yanlarını çoğaltırlar. Bütün bunlarda uyumlu bir yaşam sürmeyi sağlar, insani değerler hayatın sütunlarıdır.

İDE Programı beş evrensel değerden söz eder:

- a. *Sevgi*
- b. *Hakikat*
- c. *İç Huzur*
- d. *Doğru Davranış*
- e. *Şiddetten Kaçınma*

a. Sevgi

İDE programında sevgi, bir duygu olarak değil de kalbin bir genişlemesi olarak görülür. Sevgi tüm evreni bir arada tutan en yüce değerdir. Sevgiyle yaşamak, herkese karşı merhametli olmak demektir. Hepimiz açılabilir sevginin içimizden akarak dışarıya, dünyaya neşr olmasını sağlayabiliriz. Burada, çekicilik ve hoşlanmanın çok ötesinde bir şeyden bahsediyoruz: Saf, verici, bencil olmayan, koşulsuz sevgiden, biri ile diğeri arasında akan bir güçten bahsediyoruz.

b. Hakikat

Değerinin edebi olduğu ve dünyanın değişip duran bakış açısının ötesinde yer aldığı düşünülür. Hakikat zaman /mekan/yerdeki değişikliklerden etkilenmez ve idrak gücümüzün rolü de hakikati bulmaktır. Doğru sözlü insan, sadece hakikati söyleyen insan olmakla kalmayıp kalbinde ve eylemlerinde de dürüst olan, örneğin düşündükleri, söyledikleri ve yaptıkları arasında uyum olan kimsedir.

c. İç Huzur

Duyusal sistemimiz tedirgin edildiğinde, huzursuzluk ve kafa karışıklığı ortaya çıkar. Duygusal seviyede, son derece aranan bir insanî değer olan iç huzurun değeri gündeme gelir. Bu bir aylıklık hali olmayıp duygusal bir dengelilik, bir sakinlik halidir. Duygular sakinleştirildiği takdirde iç huzur meydana gelir ve eylemlerimiz de duygusal arzular tarafından karartılamaz.

d. Doğru Davranış

Doğru davranış eylem halindeki hakikattir. Herbert Spencer, gerçekten de “Eylem, düşünce dairesinde kök salar.” demiştir. Her eylemin arkasında, duyulardan birinin neden olduğu bir düşünce vardır. Ayrıca içimizde iki güç bulunur. Biri arzulardır ve öteki de iradedir. Arzular bizi aşağıya çeker fakat irade de hayatta doğru seçimleri yapmaya kapasitemizi güçlendirir. Çocukların iyi alışkanlıklar oluşturmaya ve kendilerini ayakta tutma becerilerinin yanı sıra toplumsal ve ahlâki becerileri geliştirmeye ihtiyaçları vardır. Çocuklar, grup etkinlikleri ve öyküler sayesinde, doğru davranış kazanmayı, çare bulma yeteneğini, kendine güveni, iyi davranışı ve liderlik niteliğini oluşturmada deneyim kazanmaktadır.

e. Şiddetten Kaçınma

Hemcinslerimiz olan insanlarla aramızdaki ilişkiyi de aşarak canlı ve cansız her şeyi kucaklayan evrensel bir şeydir. Çevremize karşı bir yükümlülüğümüzün olduğu anlayışından kaynaklanır. Şiddetten kaçınma, tüm hayat biçimlerine yönelik uyum ve anlayış demektir. Bunun uygulaması sadece fiziksel yönüyle kısıtlanmış olmayıp, sözleri, düşünceleri ve hareketleri de kapsar (*İnsani Değerler Eğitimi Semineri, 1996*).

İnsani Değerler Eğitimi Programının Amaçları

Beş evrensel temel değer olan “Hakikat, Sevgi, İç Huzur, Doğru Davranış ve Şiddetten Kaçınma”yı içselleştirmeyi amaç edinmiş, kültürel olarak uygun bir eğitim programı oluşturmaktır. Bu program doğrultusunda, tüm çocuklara çekici gelecek bir yöntem kullanmak suretiyle çocukları eğitmektir. Öğretilen değerlerin evde uygulanabilmesi amacıyla ebeveynin de işin içine girmesi teşvik edilir.